

ANALIZA UNUI MATERIAL ARHEOZOOLOGIC APARTINÂND EVULUI MEDIU TIMPURIU DIN CETATEA HÂRȘOVA

DE

LUMINIȚA BEJENARU

Materialul faunistic studiat în această lucrare, aparținând epocii medievale timpurii (secolul XI), provine din săpăturile arheologice de la Cetatea Hârșova, județul Constanța, efectuate în vara anului 1993¹. Această cetate a fost ridicată pe o stâncă de calcar de pe malul drept al Dunării, străjuind unul dintre cele mai importante vaduri comerciale – acela de la Piuța Pietrei (așezat acolo unde drumul comercial de uscat de la mare la Dunăre, continuat de calea Ialomiței, se întâlnește cu drumul de apă al Dunării, aproape de vărsarea râului în fluviu). În ce privește contextul ecologic al cetății, ea apare plasată într-o zonă de intersecție a biotopurilor de tip acvatic, de pădure și zonă deschisă.

Majoritatea resturilor osoase sunt de proveniență menajeră, ele prezentându-se în general foarte fragmentate (tăiate, sparte) și roase. O parte din aceste resturi menajere apar arse în întregime sau parțial, altele poartă urme ușoare de prelucrare (șlefuire, găurire).

O categorie aparte din materialul analizat a fost considerată cea alcătuită din resturile umane provenite de la aproximativ cinci copii: unul de 2-3 luni și patru de 0-1 lună. Nu s-au găsit scheletele întregi ale acestora ci grupări dispersate, alcătuite fiecare din câteva oase (apar de regulă oase lungi, după care s-au determinat vârstele, iar în plus două coxale, un omoplat, câteva vertebre și coaste).

Materialul menajer determinat aparține următoarelor grupe de animale: moluște, pești, păsări și mamifere (fig. 1).

Moluștele. Sunt reprezentate de trei cochilii de gasteropode (melci), aparținând speciei *Helix pomatia* și patru valve fragmentate de lamelibranhiate (scoici): trei de *Unio pictorum* și una de *Unio tumidus*, ambele specii comune apelor Dunării.

Peștii. S-au identificat aproximativ 600 de resturi osoase provenite de la pești teleosteeni, precum și numeroși solzi de la același grup. S-a efectuat diagnoza precisă doar pentru 83 fragmente osoase, ele prezentând următoarele specii: *Cyprinus carpio*, *Tinca tinca*, *Esox lucius*, *Stizostedion lucioperca* și *Silurus glanis*. Resturile operculare, în număr de 93, s-au determinat cu aproximație ca aparținând ciprinidelor. Există multe piese vertebrale (200), dintre care predomină corpurile vertebrale rămase nedeterminate specific. Au mai fost identificate 32 lepidotrichii (radii externe) din aripioarele dorsale de ciprinide. Dimensiunile variabile ale fragmentelor de pești indică talii diferite ale indivizilor, care erau pescuiți fie direct din Dunăre (apar forme mari de somn, crap), fie din bălțile inundabile ale fluviului (forme cu talie mică, chiar mijlocie).

Păsările. Fragmentele scheletice de păsări sunt în număr de 88 și aparțin cu preponderență speciilor domestice: *Gallus domesticus* (70 resturi) și *Anser domesticus* (13 resturi). Un fragment proximal de cubitus provine de la o specie a genului *Cygnus* (lebedă), iar patru piese osoase nu s-au determinat specific, ele fiind probabil ale unor păsări sălbatice de talie mică. Pentru găina domestică, din cei 10 indivizi aproximați, cinci

¹ Resturile faunistice ne-au fost încredințate pentru studiu de către arheologii C. Chiriac și T. Papasima, fapt pentru care le mulțumim.

apar imatur și cinci maturi. Diferențierea exactă pe sexe la aceeași specie s-a stabilit după prezenta sau absența pintenului pe tarsometatars – apreciindu-se doi masculi și cinci femele. Măsurătorile efectuate pe oasele lungi arată talii mici și variabile (tab. 1).

Cele 13 fragmente osoase de *Anser domesticus* provin de la minim doi indivizi, de talie mică.

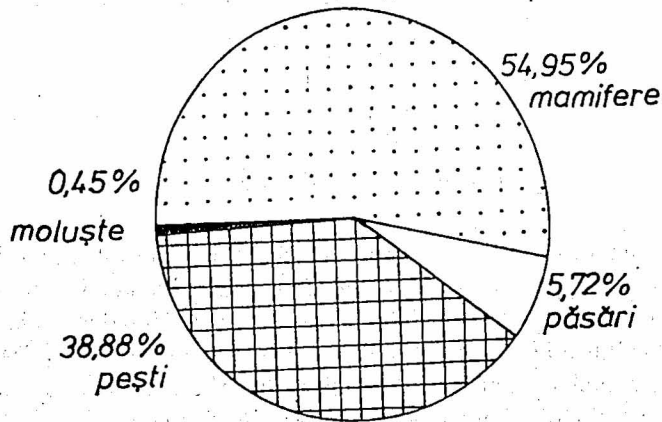

Fig. 1. Frecvențele pe grupe sistematice de animale determinate.

Tabelul 1

Măsurători efectuate pe resturile de *Gallus domesticus* (în mm)

Fragment	Dimensiuni	Nr.	Variația	Media
Coracoid	1. Lung. max.	3	49–51,5	49,83
Humerus	1. Lung. max.	5	60–75	66,3
	2. Lărg. epif. sup.	8	16,5–21,5	18,75
	3. Lărg. epif. inf.	7	13–15,5	14,35
Radius	1. Lung. max.	1	32,5	–
Carpometacarp	1. Lung. max	1	56	–
Femur	1. Lung. max.	4	68–89	79,5
	2. Lărg. epif. sup.	4	14–18	16,5
	3. Lărg. epif. inf.	4	12–18	15,75
Tibiotars	1. Lung. max.	2	110–120	115
	2. Lărg. epif. sup.	2	19–20	19,5
	3. Lărg. epif. inf.	6	10,5–13	12,16,
Tarsometatars	1. Lung. max.	4	64–87	75,25
	2. Lărg. epif. sup.	4	11,5–15	13,25,
	3. Lărg. epif. inf.	5	11–17	13,8

Mamiferele. Facem mențiunea pentru acest grup că lui îi aparțin și cele circa 220 resturi nedeterminate decât la nivel de clasă, fragmente pe care le-am folosit însă în calcularea frecvențelor grupelor de animale (fig. 1).

Bos taurus are cea mai mare reprezentare a resturilor dintre speciile identificate. Pentru cele 303 fragmente osoase de taurine s-au stabilit minim opt indivizi. Talia vitelor apare mică, ea fiind apreciată numai pentru doi indivizi: un mascul care, conform lungimii metacarpului, ar fi avut 1061 mm înălțime la greabăn și o femelă care, după lungimea metatarsului, ar fi măsurat în înălțime la greabăn 1090 mm (tab. 2). Raportul numeric dintre sexe nu poate fi exprimat nici el, decât cu mare aproximație în favoarea femelelor, deoarece nu s-au

Tabelul 2

Măsurători efectuate pe resturile de *Bos taurus* (în mm)

Fragment	Dimensiuni	Nr.	Variația	Media
Maxilar inf.	1. Lung. M ₃	3	35-37	35,66
Omoplat	1. Lung. max. cap. art.	1	64	-
	2. Lung. cav. art.	1	55	-
	3. Lărg. cav. art.	1	45	-
	4. Lărg. min. gât.	1	50	-
Humerus	1. Lărg. epif. sup.	2	94,5-97	95,75
	2. Lărg. supr. art. sup.	2	85,5-61	73,25
	3. Lărg. epif. inf.	4	73-89	84,25
	4. Lărg. supr. art. inf.	4	71-81	75,25
Radius	1. Lărg. epif. sup.	2	72-84	78
	2. Lărg. epif. inf.	2	64-76	70
	3. Lărg. supr. art. inf.	2	59-73	66
Cubitus	1. Lărg. supr. art.	4	43-49	46,5
Coxal	1. Diam. acet.	3	50-72	63,33
Tibie	1. Lărg. epif. inf.	7	54-64	60,28
	2. Lărg. supr. art. inf.	7	47-56	52,57
	3. Lărg. epif. sup.	1	80	-
	4. Lărg. supr. art. sup.	1	74	-
Astragal	1. Lung. max.	3	60,5-64	61,83
	2. Lărg. tr. inf.	3	39-44	42
Centrotars	1. Lărg. max.	3	50-58	54
Metacarp	1. Lung. max.	1	170	-
	2. Lărg. epif. sup.	5	55-65	61,4
	3. Lărg. epif. inf.	6	58-67,5	62,5
Metatars	1. Lung. max.	1	205	-
	2. Lărg. epif. sup.	5	44-53	47,8
	3. Lărg. epif. inf.	2	60-70,5	65,25
Falanga I	1. Lung. max.	18	52-73	57,47
	2. Lărg. epif. sup.	18	23,5-35	29,38
Falanga II	1. Lung. max.	16	35-52	42,34
	2. Lărg. epif. sup.	16	23-37	28,62
Falanga III	1. Lung. feței pl.	2	68-77	72,5
	2. Lărg. feței pl.	2	24-26	25
	3. Lărg. feței art.	2	22,5-24	23,25

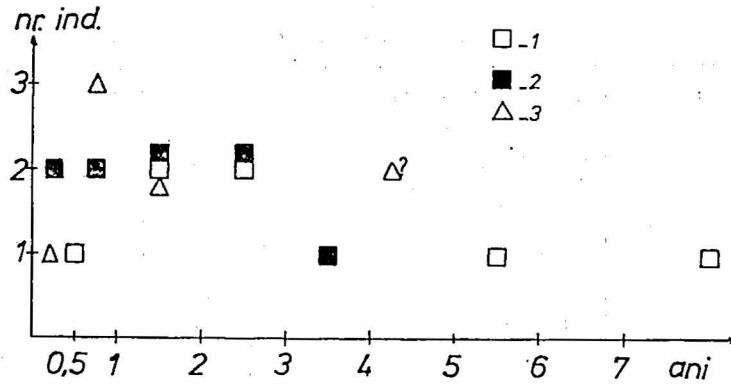

Fig. 2. Vârstele de sacrificare la unele animale domestice: 1, Bos taurus; 2, Sus scrofa domesticus; 3, ovicaprine.

Tabelul 3

Măsurători efectuate pe resturile de *Sus scrofa domest.* și *Sus scrofa ferrus* (în mm)

Fragment	Dimensiuni	Sus scrofa domest.			Sus scrofa ferrus		
		Nr.	Var.	M	Nr.	Var.	M
Max. sup.	1. Lung. molari	1	62	—	—	—	—
	2. Lung. M ³	1	28	—	—	—	—
Max. inf.	1. Lung. M ₃	1	34	—	—	—	—
Omoplat	1. Lung. cap. art.	2	31–43	37	—	—	—
	2. Lung. cav. art.	2	24–35	29,5	—	—	—
	3. Lărg. min. gât	2	21–27	24	—	—	—
Humerus	1. Lărg. epif. inf.	2	30–37	33–5	2	48–58	50,3
	2. Lărg. supr. art. inf.	2	23–27	25	2	37–43	40
Radius	1. Lărg. ep. sup.	1	34	—	2	40–42,5	41,25
Cubitus	1. Lărg. supr. art.	3	19–22,5	21	—	—	—
Coxal	1. Diam. acet.	1	25	—	1	41	—
Calcaneu	1. Lung. max.	—	—	—	2	105–112,5	108
	2. Lărg. max.	5	27–30	28,8	2	39–44	41,2
Astragal	1. Lung. max.	3	35–40	37	—	—	—
	2. Lărg. tr. inf.	3	20–25	22	—	—	—
Falanga I	1. Lung. max.	—	—	—	1	50	—
	2. Lărg. epif. sup.	—	—	—	1	25	—

identificat decât un mascul (după un metacarp), două femele (după un metacarp și două coarne) și un castrat (după un corn). Vârstele de sacrificare a taurinelor variază în limite destul de largi: 6 luni – 10 ani; apar însă mai frecvent animalele sacrificate în jurul vârstei de doi ani (fig. 2).

Sus scrofa domesticus. Pentru porcul domestic s-au stabilit minimum nouă indivizi (cu 192 resturi), diferențiați net ca mărime de mistreț (tab. 3). Sexele s-au determinat conform mărimii caninilor la șase indivizi: două femele și patru masculi. Sacrificările porcinelor găsite au avut loc la vârste diferite, între 6 luni și patru ani, însă o reprezentare mai importantă o au animalele tinere până în doi ani (fig. 2).

Tabelul 4

Măsurători efectuate pe resturile de ovicaprine (în mm)

Fragment	Dimensiuni	Ovis			Capra			„ovicaprine”*		
		Nr.	Var.	M	Nr.	Var.	M	Nr.	Var.	M
Omoplat	1. Lg. cap. art.	1	40	-	-	-	-	-	-	-
Radius	1. Lg. max.	1	155	-	-	-	-	-	-	-
	2. Lărg. ep. sup.	1	35	-	-	-	-	3	30-34	32,5
	3. Lărg. ep. inf.	2	34	34	-	-	-	-	-	-
	4. Lărg. min. diaf.	1	19,5	-	-	-	-	-	-	-
Cubitus	1. Lărg. supr. art.	-	-	-	-	-	1	1	23,5	-
Coxal	1. Diam. acet.	-	-	-	-	-	-	1	30,5	-
Tibia	1. Lărg. ep. inf.	-	-	-	-	-	-	2	25-30,5	-
	2. Lărg. supr. art. inf.	-	-	-	-	-	-	2	21-27	-
Astragal	1. Lg. max.	3	32-34,5	33	-	-	-	-	-	-
	2. Lărg. tr. inf.	3	21-22	22	-	-	-	-	-	-
Calcaneu	1. Lărg. max.	-	-	-	-	-	-	2	24-25	-
Metacarp	1. Lărg. ep. sup.	2	22-25	-	1	24	-	-	-	-
	2. Lărg. ep. inf.	1	27	-	-	-	-	-	-	-
Metatars	1. Lărg. ep. sup.	-	-	-	-	-	-	1	21	-
Falanga I	1. Lg. max.	-	-	-	-	-	-	2	40,5	-
	2. Lărg. epif. sup.	-	-	-	-	-	-	2	14	-
Falanga II	1. Lg. max.	-	-	-	-	-	-	1	31,5	-
	2. Lărg. ep. sup.	-	-	-	-	-	-	1	11	-
Falanga III	1. Lg. feței pl.	-	-	-	-	-	-	1	10,5	-
	2. Lărg. f. pl.	-	-	-	-	-	-	1	11	-

* Materialul pentru care nu s-a putut da diagnoza pe gen.

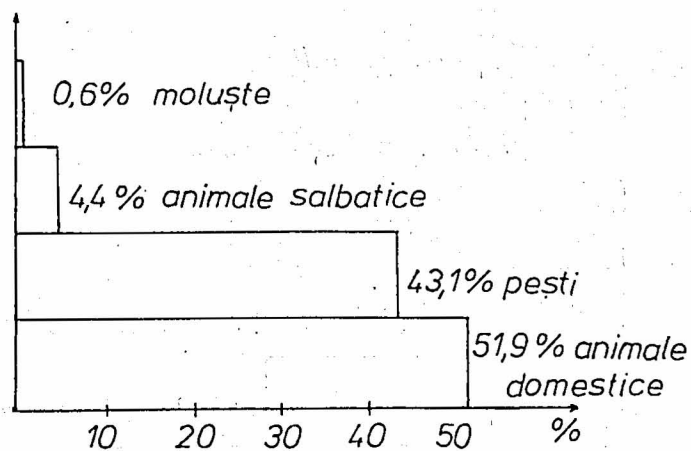

Fig. 3. Frecvențele pe grupe de animale corelate cu ocupațiile locuitorilor.

Tabelul 5
Măsurători efectuate pe resturile de cervidee (în mm)

Fragment	Dimensiuni	Cervus			Capreolus		
		Nr.	Var.	M	Nr.	Var.	M
Radius	1. Lărg. ep. sup.	2	62-68	65	-	-	-
Femur	1. Lărg. ep. sup.	-	-	-	1	53	-
Tibie	1. Lărg. ep. inf.	1	55,5	-	-	-	-
	2. Lărg. supr. art. inf.	1	49	-	-	-	-
Astragal	1. Lg. max.	1	58	-	-	-	-
	2. Lărg. tr. inf.	1	38	-	-	-	-
Centrotars	1. Lărg. max.	2	45-45,5	-	-	-	-
Metacarp	1. Lărg. ep. sup.	1	52,5	-	-	-	-
	2. Lărg. ep. inf.	2	49-50	-	-	-	-
Metatars	1. Lărg. ep. sup.	1	38,5	-	-	-	-
Falanga I	1. Lg. max.	2	59,5-61	-	1	41,5	-
	2. Lărg. ep. sup.	2	23-24	-	1	15	-
Falanga II	1. Lg. max.	2	48,5	-	-	-	-
	2. Lărg. ep. sup.	2	23	-	-	-	-
Falanga III	1. Lg. feței pl.	2	52-56	-	-	-	-
	2. Lărg. f. pl.	2	18-18,5	-	-	-	-
	3. Lărg. supr. art.	2	19	-	-	-	-

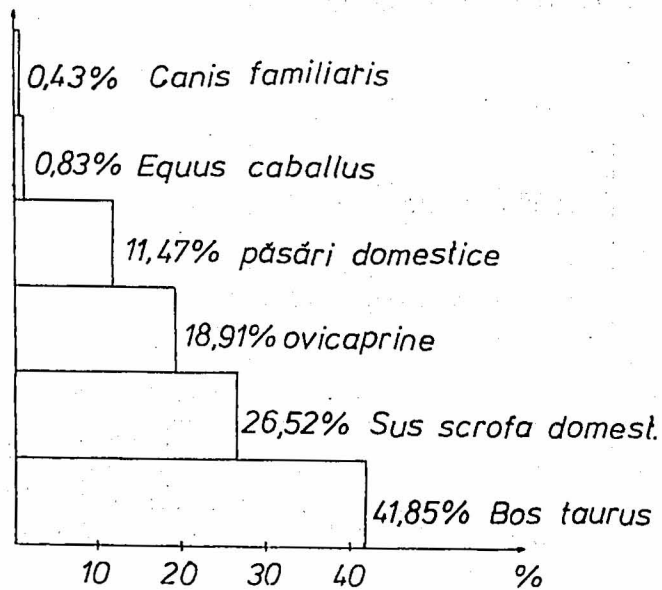

Fig. 4. Frecvențele pe specii și grupe de animale domestice.

Ovicaprinele. Din cele 137 resturi osoase de ovicaprine s-au diagnosticat diferențiat pe genuri numai 15 piese: 14 (3 indivizi) de *Ovis* și una de *Capra*. Celelalte fragmente reprezintă încă aproximativ patru indivizi pentru care nu s-a putut da diagnoza de gen. Înălțimea la greabăn a fost calculată pe baza unui singur radius de *Ovis* păstrat întreg, ea fiind de 623 mm (tab. 4). Ca vârstă de sacrificare predomină cea a indivizilor tineri (fig. 2).

Equus caballus. Este reprezentat de numai 6 fragmente, toate provenite, probabil, de la un individ. Pentru acest exemplar s-au calculat, folosind dimensiunile unui metatars întreg, înălțimea la greabăn cu valoarea de 1391 mm și indicele de gracilitate 11,52, indicând un individ cu extremitățile subțiri.

Canis familiaris. Câinele prezintă trei resturi osoase: două humerusuri și un omoplat, provenite de la doi indivizi. Dimensiunile acestor oase indică animale de talie mijlocie. Un humerus prezintă epifiza superioară desprinsă, aparținând deci unui câine tânăr.

Sus scrofa ferus. S-au identificat 26 fragmente osoase de mistreț cărora le-ar corespunde minimum trei indivizi. Două oase provin de la un mistreț tânăr.

Capreolus capreolus. S-au găsit șapte resturi osoase de căprior rămase de la minimum doi indivizi.

Cervus elaphus. Apare mai frecvent ca număr de fragmente decât căpriorul, însă numărul minim de indivizi apreciat este tot doi (tab. 5).

Vulpes vulpes. S-au păstrat două fragmente osoase: unul proximal de cubitus și celălalt distal de tibie, ambele probabil de la același individ.

Martes (foina?). A fost determinat pentru genul *Martes* un maxilar inferior stâng lipsit de dinți. Având în vedere biologia celor două specii de jder comune României, probabil că restul acesta găsit aparținând jderului de piatră (*Martes foina*), care preferă regiunile cu multă stâncărie, calcar, dar și așezările umane.

Castor fiber. Prezența castorului la Hârșova, în evul mediu timpuriu este dovedită de un humerus stâng cu epifiza proximală desprinsă (deci un individ tânăr). Această specie, dispărută astăzi din fauna României, mai este semnalată de-a lungul cursului inferior al Dunării, tot pentru această perioadă, la Capidava².

Concluzii. Analizând eșantionul de material menajer colectat în vara anului 1993 din Cetatea Hârșova, pentru evul mediu timpuriu, am constatat că respectivii locuitori utilizau multe din sursele animaliere existente în zonă (moluște, pești, păsări, mamifere) cu scopul satisfacerii nevoilor, în principal alimentare. Animalele domestice și peștii reprezintă ca frecvență cele mai semnificative grupe (fig. 3). Astfel se pot chiar aprecia creșterea animalelor și pescuitul ca ocupații principale ale locuitorilor.

Dintre animalele domestice taurinele apar ca cele mai importante furnizoare de proteină animală (fig. 4), corelativ și cu vârstele lor de sacrificare, predominant indicate de materialul analizat, în jur de doi ani (fig. 2). Rolul utilitar al vitelor este dependent de prezența unui număr ușor mai mare de femele, precum și a unui mascul castrat. Porcinele urmează taurinelor ca pondere cantitativă (fig. 4). Fiind crescute în exclusivitate pentru carne, vârsta de sacrificare este în general mică, până în doi ani (fig. 2). Ovicaprinele erau și ele preferate de locuitori (fig. 4), constituind o componentă însemnată în alimentație. Raportul numeric dintre genuri *Ovis*: *Capra* apare ușor favorabil ovinelor (3:1). Creșterea păsărilor domestice avea probabil un rol mai mare decât o arată frecvența resturilor (fig. 4), având în vedere fragilitatea acestor oase, care puteau fi mult mai ușor consumate de câini. Pentru cal lipsesc urmele care să indice folosirea lui ca sursă de carne. El era folosit probabil în principal pentru călărie după cum arată gracilitatea și înălțimea calului din materialul analizat. Tipurile de animale domestice din așezarea studiată erau neameliorate, de talie mică, cu mari variabilități dimensionale și morfologice, la fel cum sunt menționate și pentru alte stațiuni medievale timpurii: Capidava³, Dinogetia⁴, Dridu⁵, Bucov⁶.

² S. Haimovici, R. Urech, *Studiul preliminar al faunei descoperite în așezarea feudală timpurie de la Capidava, în Pontica*, XII, 1979, p. 157-170.

³ *Ibidem*.

⁴ G. Comănescu și S. Haimovici, *Caracteristicile mamiferelor domestice descoperite în așezarea feudală timpurie de la Garvăn (Dinogetia)*, în *ASU Iasi*, s. II, t. XI, 1965, f. 1, p. 175-184.

⁵ O. Necrasov și S. Haimovici, *Studiul resturilor osoase de animale descoperite în așezarea feudală timpurie de la Dridu, în Anexe*, la Eug. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, 1967, București, p. 202-241.

⁶ S. Haimovici, *Fauna din așezările feudale timpurii (sec. VIII-X) de la Bucov-Ploiești*, în *SCIVA*, 30, 1979, 2, p. 163-213.

Vânătoarea avea un rol mai mic în economia animalieră, însă varietatea speciilor vâdate este destul de mare, dat fiind în principal contextul ecologic al Cetății Hârșova. În măsura în care era practică, vânătoarea avea în principal un caracter alimentar, deoarece predomină resturile de mistreț, cerb, căprior, păsări sălbatice și castor.

L'ANALYSE D'UN MATÉRIEL ARCHÉOZOLOGIQUE APPARTENANT AU HAUT MOYEN ÂGE, PROVENU DE LA CITÉ DE HÂRȘOVA

RÉSUMÉ

La cité de Hârșova a été construite sur le bord droit du cours inférieur du Danube, pour la surveillance d'un très important point commercial qui traverse le fleuve et se nomme aujourd'hui encore Piuă Petrii. Le matériel archéozoologique a été analysé aux points de vue somatoscopique et biométrique; ont été déterminés les restes ménagers et humains appartenant aux cinq enfants (leur âge varie entre 1-3 mois).

Les restes ménagers proviennent surtout des animaux domestiques (51,9%): *Bos taurus*, *Sus scrofa domesticus*, *Ovicaprinae Equus caballus*, *Canis familiaris*, *Gallus domesticus*, *Anser domesticus*, et des poissons téléostéens (43,1%). Sont présents aussi les fragments osseux qui proviennent de quelques espèces sauvages: *Sus scrofa ferrus*, *Cervus elaphus*, *Capreolus capreolus*, *Vulpes vulpes*, *Martes foina*, *Castor fiber*, *Cygnus sp.* et encore des mollusques (0,6%): *Helix pomatia*, *Unio pictorum*, *Unio tumidus*.

On constate donc l'importance de l'élevage pour la population, mais à côté de la pêche. La chasse semble avoir une importance presque insignifiante, mais les espèces chassées nous donnent beaucoup de renseignements sur l'environnement, qui confirment l'existence des forêts.

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. Fréquence des groupes systématiques des animaux déterminés.

Fig. 2. Moment du sacrifice pour quelques-uns des mammifères domestiques: 1, *Bos taurus*; 2, *Sus scrofa domesticus*; 3, *Ovicaprinae*.

Fig. 3. Fréquence des groupes d'animaux par rapport aux occupations des habitants.

Fig. 4. Fréquence des espèces et groupes d'animaux domestiques.

EXPLICATIONS DES TABLEAUX

Tab. 1. Mesurages effectués sur les restes osseux de *Gallus domesticus* (en mm).

Tab. 2. Mesurages effectués sur les restes de *Bos taurus* (en mm).

Tab. 3. Mesurages effectués sur les restes de *Sus scrofa domesticus* et *Sus scrofa ferrus* (en mm).

Tab. 4. Mesurages effectués sur les restes du petit bétail (en mm).

Tab. 5. Mesurages effectués sur les restes de *Cervidae* (en mm).